

Вук ЦЕРОВИЋ*

РОМАН УСПОРЕНЕ РАДЊЕ

Свадба је први Лалићев роман, књига даровитог и већ зрелог писца. То је роман о затвореницима и затвору. Прво је објављен у наставцима, у часопису „Књижевност” 1949. и 1950. године, а затим као књига 1950. године у издавачком предузећу „Просвета” у Београду.¹

За неколико деценија роман је доживио више десетина издања. Писац, по сопственој изјави, није намјеравао да напише роман о колашинском затвору, већ новелу или приповијетку, а написао је роман. Касније је казао да му је *Свадба* „измакла из руку” и да се „написала сама”.

Наслов роману дао је главни јунак Тадија Чемеркић, јер је схватио борбу за слободу као свадбу, „партизани су као сватови, пошли су и уграбили и доводе народу невјесту-слободу. Студенти и уопште партијци ту свадбу зову револуција, а ја не могу, него како се мени свиђа: Свадба, само велика”.²

О овом роману писали су сви угледни југословенски књижевни критичари: Бранко Поповић, Радомир Ивановић, Велибор Глигорић, Живко Јеличић, Милан Богдановић, Милош Бандић, Ели Финци, Јован Чађеновић, Новак Симић, Никола Милошевић, Милорад Стојовић, као и неки пјесници и прозаисти: Александар Тишма, Борислав Михаиловић, Чедо Вуковић.

Како је писац претходно објавио збирку прича *Извидница*, која обрађује исто вријеме, исти простор и исте јунаке, критика је често упоређивала ова два дјела, налазећи да је роман написан на основу прича из те збирке.

Роман *Свадба* Михаила Лалића и роман *Далеко је сунце* Добрице Ћосића довели су до прекретнице у развоју југословенске књижевности. Појава

---

* Др Вук Церовић, Универзитет Црне Горе

¹ Јован Чађеновић, *Роман Свадба као њреломни дојаћај у нашој књижевности*, „Михаилу Лалићу у почаст”, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1984. године, страна 295;

² Михаило Лалић, *Свадба*, Библиотека *Вијести*, Подгорица, 2004, страна 95;

ових романа означила је крај доминације социјалне књижевности и појаву новог књижевног правца, кога Лалић назива „интегралним реализмом”.

Свадба припада фактографском периоду Михаила Лалића (Радомир Ивановић), док каснији романи, посебно *Лелејска њора*, неће имати такав однос према реалној стварности. Ова два романа су примљена као прави примјери социјалистичког реализма, јер су дјела сличне оријентације већ била објављена у Совјетском Савезу, од којих су најпознатији роман Фадејева *Млада њарга* и *Повијест о њравом човјеку* Бориса Пољевоја. Иако Тадија Чемеркић није прави пролетерски јунак, роман је испунио узус социјалистичке књижевности, која је тражила „типичног јунака у типичним условима” као образац новог човјека, пролетера високе свијести. Зато критика истиче „изворност” и „истинитост” романа као посебан његов квалитет, што доказује и чињеница да су и Ћосић и Лалић у овим својим романима насликали припаднике свих друштвених слојева: сељаке, раднике, интелигенцију и да су имали прототипове својих јунака.

Тема романа *Свадба* је ропство и тежња ка слободи, храброст и слобода. Већ у овом роману Лалић је одредио свој литерарни проседе, пронашао свој симболички стил, који ће усавршавати у наредним романима и довести до савршенства у роману *Лелејска њора*.

Књига почиње *in medias res*, током, кретањем „колоне од тридесетак талијанских камиона... дотрајалих старудија”, која се уз бректање, смрад и лупу пење путем од Биоча према Матешеву и Колашину, средином марта 1943. године, лијепог прољећног дана, „кад се сунце подмлађује.” Колону посматра грбави Иван Рајчић, човјек коме су непријатељи убили „браташтита” и зета.

Колона се креће супротно од воде, узбрдо, што антиципира напорни живот, патњу и муке свезаног јунака Тадије Чемеркића, кога у једном од тих камиона Талијани воде у колашински затвор. Дјечак у Лијевој Ријеци, док су Талијани одмарали, пили, грлили се са Лашићевим четницима, угледа испод цераде осуђеника и препозна га као „комунисту”, не знајући о коме се ради.

Радња романа почиње марта 1943, а завршава се послје само мјесеца-два дана на истом локалитету, у природном току. Тадија Чемеркић, слободан човјек, вођа устаничке групе, са дванаест пушака напада два њемачка камиона пуна војника, од којих погођени шофер један камион и војнике вуче у провалију, а војници с другог камиона, у ствари Њемци рањеници се предају.

Радња траје од почетка марта до краја априла, или почетка маја, од проласка једне колоне камиона до друге. Четнички војвода Павле Јузбашић наредио је да се тридесетог априла ликвидира колашински затвор и

да се тога дана стријеља педесет осуђеника на смрт, који су у затвору чекали на извршење пресуде.

Огромне су се промјене догодиле између проласка ове двије колоне камиона: силне смрти, патње, омразе, бројна убиства и освете. Они који су били затвореници, а преживјели су, сад су ослободиоци, а они који су држали затворенике у колашинском затвору постали су робље окупатора, као и они које су затварали. Коло среће се окренуло, ко би горе, сад је доље. Окупатору, Њемцима, исти су и четници и партизани, сасвим су им неважне и бесмислене њихове борбе и сукоби, и једне и друге су из колашинског затвора одвели на Сајмиште у Београд, а одатле у логоре у Солуну и Њемачкој.

На крају романа атмосфера се сасвим промијенила, мада и даље Црном Гором тутње окупаторски камиони. У њима више не сједе охоли галски пјетлићи, већ уплашени талијански војници, и крути, но, већ рањиви, њемачки фашисти. На почетку романа талијански војници у крчми у Лијевој Ријеци се грле и чашћавају са ухрањеним локалним Лашићевим четницима узвикујући: „Боно монтенегрино! Боно цетнико” на крају романа, док талијанска колона камиона стоји и чека да пропусти Њемце који спроводе колону измијешаних четника и партизана, исти ти Талијани огорчено вичу: „Монтенегрини тути бандити! Туто мацаре!” Ово јасно одсликава талијанско виђење Црне Горе и Црногораца, како непријатеља тако и својих бивших савезника.

Познато је да је Михаило Лалић сликар атмосфере, а не писац акције, посебно у каснијим романима, мада је динамика радње и у *Свагби* успорена, што је условљено темом романа у којој доминирају статички мотиви, све до пред сам крај књиге.

Писац је у роману тежио гушењу драмских ефеката, зато је радња мјестимично развучена, а током цијелог романа оптерећена бројним уметнутим причама, анегдотама, животописима јунака. Динамика романа се убрзава поступцима или ријечима главног јунака Тадије Чемеркића.

Акција романа се грана у више бочних токова пратећи животе бројних јунака. У главном току радње акција се одвија интроспективно, а у уметнутим причама, ауторским исказима, биографијама јунака, како четника тако и партизана, радња се често креће ретроспективно.

Радња романа је веома једноставна. Тадију Чемеркића је четнички Национални суд осудио на смрт, јер је убио подофицира југословенске војске, који му је убио брата. Талијани га из Подгорице, гдје је осуђен, воде у колашински затвор. У Лијевој Ријеци дјечак покушава да му дотури нож, али не успијева. Воде га у затвор, он једе сирови кромпир, добија температуру, иде у болницу одакле га враћају из страха од тифуса. Када

је дата наредба да се расформира колашински затвор, четници изводе педесет логораша осуђених на смрт (међу којима је и Тадија Чемеркић), да их стријељају, али како нема стрељачких чета враћају их у затвор. Долази њемачка алпинистичка дивизија, хапси четнике, па их заједно са партизанима воде пут Андријевице. Поред ријеке Дрцке на локалитету Пиларевина Њемци почињу стријељање. Тадија и други бјеже. Тадија убија њемачког стражара, успијева да побјегне, окупља партизанску групу од преживјелих робијаша, формира јединицу која убија четворицу четника и уништава два њемачка камиона пуна војника.

Придружује му се грбави Иван Рајчић. Он одозго гледа цесту као на почетку књиге, чиме се затвара круг радње. Затим их води код сестре којој су партизани убили мужа, оца оног дјечака који је први уочио Чемеркића, кога Чемеркић препознаје. Тим сусретом радња улази у спиралу, у нови круг.

Тумачи дјела остајали су у недоумици како да дефинишу ову књигу, као роман или као повијест. Сигурно је ријеч о роману лабаве конструкције, чији су дијелови ипак кохерентни један са другим, јер су повезани ликом главног јунака Тадије Чемеркића. Догађаји се нижу хронолошким слиједом, а поступци јунака су каузално условљени.

Како је *Свагба* роман о затвору и затвореницима, разумљива је успореност акције, која се убрзава на самом крају, када робијаша излазе из затвора и постају борци у акцији.

Акција је успорена и због тога што је Лалић писац атмосфере, сликар призора, а не акције, и због конструкције романа, који је развучен, оптерећен бројним дигресијама, посебно биографијама јунака.

Када је дјечак у Лијевој Ријечи „препознао” везаног јунака Тадију Чемеркића као „комунисту” и тако га увео у радњу, Тадију воде у колашински затвор. Ту га прима замјеник шефа затвора Анчић, једини четник чији је портрет писац урадио брижљивије. Писац описује Анчића, анализира његов однос према комунистима, којима се потајно диви, па његову подјелу комуниста на природне, организоване, начитане и окорјеле, међу којима су најчвршћи „вукови”. Затим на неколико страна надуго и нашироко прича судбину поповског сина Мировића, који је прије Тадије носио исте окове, мада тај јунак нема ништа заједничко са Тадијом сем окова, јер је поклекао и издао када су га повели на стријељање, па је пуштен из затвора прије него је Тадија доведен у њега. И тако се нижу до краја романа краће или дуже биографије и сторије јунака, партизана и четника с којима се Тадија сретала у затвору. Ниједна личност не улази у књигу без биографије, сторије, анегдоте.

Портрети јунака, па и најепизоднијих, сложени су. Писац је свакога описао, а многе психолошки анализирао. Многи портрети су довршени, посебно портрети одсутних (убијених, погинулих) јунака и четника. У сликању четника чувара колашинског затвора преовладава тамна сјенка, сваки од њих је троструко обиљежен: физичким недостатком (изгледом), карактерном маном и одсуством морала, или ружним поступком, а многи имају погрдне надимке. Јован Марковић, шеф затвора, има на врату гучу коју покушава да покрије четничком камилавком. Поднаредник Ристо Обрадовић „је у црно обучен, црно и жучљиво створење, с лицем које као да је позајмљено од најмршавије мачке у овом гладном граду”. „До њега стоји бивши привремени жандар Рајачевић, један од оних што мучки уједају своје и туђе”. Затим слиједи Маринко „кољач”; па „скитница без завичаја” Палачко, пијанац, вјечито пијан од страха; па четник звани „Бакин кокот”, који је добио надимак по томе што је баби украо кокота, продао га Циганима, а затим причао да је кокот „сам узлетио, почео да тјера вроне и сасвим се одметнуо”.

Лалић је сликао четнике као некомплетне, дефектне личности. Ниједан од њих не показује ни осјећајност, ни хуманизам, ниједан се од њих никада не шали. Углавном су приказани као кукавице и слабићи који стрепе и малтретирају немоћне, зато су лишени смисла за хумор кога имају у изобиљу затвореници комунисти и партизани. Тадија Чемеркић се непрекидно шали, мада му је хумор понекад горак, често се понаша као прави мангуп, а склони су шали и Гуслар, Томељић, Мишо Вуковић...

Било да су доспјели у затвор случајно, као момак из пивске општине, који је дошао да му се потпишу неки папири, или због патријархалног морала, покоравања старијему (као борац кога је мајка присилила да се преда да је не би тукли четници), или зато што је волио да првачи и да се прави важан, као учитељ Савовић, или се предао од невоље као Чемеркић који је предао пушку, и дошао без оружја да се договара са четницима, како би добио на времену да узоре и посије, јер му је о врату висило двадесеторо сирочића његових и братових. Ови су људи схватили да једном морају умријети, били су ратници, релативизовали су живот и одагнали страх. Помирено су прихватили све што им судбина доноси, нијесу губили наду, ни вољу за животом, присебност и смисао за шалу.

Критика је истицала да је за Михаила Лалића писање овог романа био чин ослобађања од фрустрација и мучних сјећања која су у његовој свијести била врло жива, „акт ослобађања писца од језивог света окупације, која још увек у њему интензивно живи...”³

³ Ели Финци, „Михаило Лалић, Свадба, Књижевне новине, Београд, 1950, страна 4;

И Радомир Ивановић и Бранко Поповић, два врсна познаваоца Лалићевог књижевног дјела, истичу да је Михаило Лалић схватао писање „као саставни део револуционарне делатности уметника”⁴ и да је „овај роман писао ратник”.⁵

Роман *Свадба* не поставља значајна питања из човјекова живота као каснији Лалићеви романи, есеј није присутан у овом роману. Он слика мучну и тешку атмосферу затвора и понашање затвореника осуђених на смрт, атмосферу ишчекивања, немоћи и незнања у којој осуђеници не могу ништа учинити да се спасу. У таквој атмосфери личности се разголићују до сржи, пробијају инстинкти из подсвијести, неке од њих уништава страх и разара им карактере, а други се храброшћу, снагом воље и чврстином карактера уздижу до висине епског јунака, ратника. Зато је *Свадба* апотеоза храбрости.

Личности се у роману доказују вербално и оружјем. Вербално доказивање је веома увјерљиво, готово једнако увјерљиво као и оно са пушком у руци.

Лалић је у овом роману представио цијелу галерију разноврсних личности које су се среле у ванредним условима, у затвору, у предсмртном часу, у којем страх и осјећај тјескобе и угрожености присиљавају човјека да своју личност оголи и да покаже све мане и врлине свога карактера. *Свадба* је, као, уосталом, и сви остали Лалићеви романи, психолошки роман, мада у овом роману јунак није појединац, већ група робијаша, па самим тим писац није могао да се у оној мјери удубљује у њихову психологију у којој је то чинио у каснијим романима, нарочито у *Лелејској јори*.

Писац је посебно пажљиво сликао лик Тадије Чемеркића, заиста необичног јунака, који је заслужио више романа. Тадијин портрет је динамичан, развојни, сложен од описа до психолошког портрета, контроверзан, сликан споља и изнутра, кроз виђења и самовиђење.

Њега наратор дефинише кроз ауторски исказ, дефинише се сам Тадија, дефинишу га другови из собе број седам, четници, и то више њих, борци, и на крају пјесма. Мотивација свих Чемеркићевих поступака је заснована на ратничком моралу, он је човјек-челик, прототип јунака, карактер без пукотина. Рођени вођа, намеће се спонтано оптимизмом и храброшћу, без жеље да првачи. Зато што је предузетан, човјек који зна шта хоће, шта мора, људи га инстинктивно прихватају као вођу. Сваки тренутак мировања испуњен му је планирањем акције, непрекидно сања

⁴ Радомир Ивановић, *Романи Михаила Лалића*, Народна књига, Београд, 1974, страна 102;

⁵ Бранко Поповић, *Поговор роману Свадба*, РЗУШ, Титоград, 1977, страна 240;

о слободи, подсјећа на звијер у кавезу, а душа му је мека и болећива, голу-бија. Индивидуализација овог јунака проведена је егземпларно.

Овако га види замјеник шефа затвора Анчић при првом сусрету. „Човјек је имао дебеле сељачке опанке на ногама, направљене од опљачканих аутомобилских гума, војничке увијаче и чакшире, тијесан, кратак полов-ни градски капутић и кожни качкет натквечен изнад вјећа – чудна смјеса сељака, војника, радника. С обје стране чела испод капе му штрче два непослушна прамена црне косе – лијеви је кратак и уврнут а десни до пола открива ружан ожиљак од пушчаног зрна. Широко шуто лице без капи крви оживљавају два неједнака ока – једно пришкиљено и мутно а друго весело и немирно. Човјек је, зачудо, уредно избријан, остали су му само брчићи пажљиво поткресани под кратким прћастим и блиједим носом, од кога полазе двије дубоке боре око овећих уста и истакнуте чврсте браде. Оним веселим оком из полуокрета он – такође пажљиво посматра жандара, као да му броји кајишеве и дугмад, испитује тканину хаљина и процјењује снагу мишића под њима. Затим све пресијече тмурним погледом лијевог ока – као сељак на сточној пијаци кад одлучи да не купи марвинче које је гледао. Очи им се среташе сасвим непријатно за Анчића”.⁶

Као што се из претходног цитата може видјети, већ у овом лику писац је наговјестио елементе двојности и цијепања личности, на којима због форме романа и неких других нелитерарних разлога није инсистирао.

Када му Анчић наређује да изађе из камиона, Тадија врло мирно и спокојнио одговара: „Не треба ми кафа, домаћине, нијесам је ни код куће пио (...) – Знаш ти лијепо да бих ја изашао већ давно, још путем прије Колашина – него су ме ова пашчад прикатанчила у даску, па не могу маћи. Сада нема друге но ме одријеси да изађем, или ме хапси овако заједно са камионом”.

Анчић у тону његовог гласа осјећа „једнако наглашено одсуство поштовања према власти, један дрски нехај према сили испуњава сваку ријеч и сваку празнину међу ријечима тога непознатог и још невиђеног човјека. Да би повео Тадију од камиона до затвора Анчић позива помоћ и осам стражара стаје у два реда од камиона до затвора.

Приликом уласка у канцеларију шефа затвора Јована Марковића, кога је одмах познао, као и све жандаре, јер је имао одлично памћење, Тадија се сасвим релаксирано шали и брижно пита: „Пробудисмо ли те, мучениче?”

Јован Марковић, бивши жандар, који је прије рата гонио Тадију Чемеркића и друге кријумчаре дувана, препознаје га и именује у стилу јуначке народне пјесме: „Тадија Чемерлија! Чемерлија љута змија. Сад је змија до-

⁶ Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 20,

шла у процијеп”. На овај начин он именује главног јунака, карактерише га, уводећи у роман Тадијину прошлост и глас који је о њему већ постојао.

Сва та стварна храброст и глумљена равнодушност Тадијина сплашњава на саму помисао на његову и братову гладну дјечицу, која му не излазе из сна, од које не види бијелога дана.

„Кад би Тадија Чемеркић пустио 'срцу' и сузним жлијездама и славимнама на вољу и кад то не би сматрао срамотом – открила би се друга слика иза оклопа сурове хладноће и једноставне припросте чвстине духа и тијела. И да осуђеници тих дана нијесу били сувише заузети сами собом, видјели би да је груби човјек из Брђа сасвим изгубио сан, да без воље и само силом прогута два-три залогоја дневног obroка, а од тога му је лице посивјело и очи се замутиле, да више не поздравља онако живо и не тресе оковима онако снажно и сигурно... По дану је уморан и смућен од несанице, али, чим склопи трепавице пред очи му излази врх Брђа и Туста планина пуна неке дроњаве дјеце погнуте и заузете браћем коприва... Хтио би да их дозове, али га онда обузме жив стид што их је препустио љутој глади, стид оштар као физички бол који га буди из сна...”⁷

Чемеркић је човјек увијек спреман на акцију, изузетног памћења, готово непогрешиве процјене ситуације и одличног познавања људи, доброг сналажења у простору, изражених организационих способности, добар стратег. Иако га жеља за слободом и мисао о бјекству на слободу ниједног тренутка не напуштају, Чемеркић улази у акције прорачунато, бира мјесто и вријеме да нешто учини. Заиста изванредно храбар и рационалан борац.

Њемац кога је Тадија убио под мостом, види га голог тренутак прије него што ће га Чемеркић ударити. „Пред њим је устао и стоји... вукодлак страшнији од свих које су измислили славни писци... вампир избачен на обалу и изнакажен погоцима његових каменица, наказна, мокра, прљава и крвава авет с оружјем које не може промашити...”⁸

Када се завукао у шуму и нестао са очију Њемаца, Чемеркић скида пушку, гледа је. „Одједном, схвативши да је коначно освојена и његова, он поче да махнито љуби хладну и глатку пушчану цијев, њене рубове, зглобове и саставе”.⁹

Тај шерет, који није примљен у партију јер се заједно са пријатељем претварао да је Талијан и плашио једнога партијца, исказује неувјерљиво, но за оно вријеме веома храбро, мишљење у одбрану четника. Стидљиво,

⁷ Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 110,

⁸ Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 158,

⁹ Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 161,

но дисонантно. Гујићу, који би четнике листом убијао, Тадија каже: „Ако ћемо право (а ако ми нећемо ко ће други?), ово и нијесу четници у правом смислу... Сељаци су то, школе нимало, памети врло мало, а лукавство им је једина одбрана; од природе је научио да буде подмукао и колебљив и на обје стране...”¹⁰

На крају, о Чемеркићу је коначни суд дала народна пјесма. Чемеркић је ушао у пјесму као сваки прави народни јунак.

„Ој, што ми се Ком зазеленио;
 Чемеркић се пушком оженио;
 Ој, сватови му комунисти млади
 Правде жељни и освете гладни...”

Књижевна критика, која је одмах фокусирао овај Лалићев роман и до данас му посвећује пажњу, истакла је да је „Чемеркић изузетан лик у ондашњој нашој књижевности из НОБ-а... Тадија је човјек из народа, готово обичан, ванпартијац, с неким негативним особинама и „мрљама” из прошлости... Но, у његовој личности и природи биле су постојане етичке, људске, ратничке, слободарске, па и револуционарне врлине, које му нијесу допуштале да скрене с пута борбе за слободу”.¹¹

У роману свезнајући наратор приповиједа у трећем лицу и не узима учешће у радњи, чак није ни присутан на мјесту догађања, изуев у ауторским исказима, који су доста чести.

У директном говору јунаци-наратори користе „ја” форму. Тада се губи временска дистанца између наратије и догађаја, нестаје просторне одијелености која их раздваја. У оваквим ситуацијама радња се изузетно драматизује, а напетост повећава.

Функционални пејзаж доминира у роману, некада симболичан, а некада метафоричан. На самом почетку књиге, Лалић неколико пута истиче да је рано прољеће, а то је вријеме великих промјена, кипења крви, буђења природе. Како писац не слика пејзаж кроз ауторски исказ, нити кроз опсервацију наратора, свезнајућег свједока, већ кроз визију јунака Ивана Рајчића, грбавца, који посматра бахате четнике и бахате Талијане како пију и како се грле, а само сања о освети свога брата кога су убили

¹⁰ Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 172,

¹¹ Јован Чађеновић, *Роман Свадба као њреломни догађај у нашој књижевности*, „Михаилу Лалићу у почаст”, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1984. године, страна 301;

Лашић и његови четници, он види прољеће и свијет око себе на посебан начин, веома симболично сликајући ситуацију у Васојевићима.

„Сунце грије, а њему је тако мрачно и студено као да је пијана пјесма замутила видик и испунила га хладним сјенкама. Све је мртво и црно, само мокрим путем поред гробља трчи бос и без капе бјелоглави дјечак с размаханим рукама”.

Да није дјечака који тако увјерљиво оживљава пејзаж, улива наду и наговјештава добро, визија би била до краја песимистична, безнадна.

А када одоше камиони из Лијеве Ријеке крај изгледа овако: „Утишан, испражњен крај, с хуком потока, с празним црним шумама и пустим путовима, учини му се неутјешно ојађен. Као да се година вратила уназад, као да опет почиње она прошла мртва јесен – тужно доба пустих ноћи, мокрог мрака и безнађа”.¹²

Писац је насликао привидно парадоксално, а уистину веома симболично, долазак прољећа кроз пјесму птица. Ноћу, тридесетог априла, док четници од три сата послје поноћи прозивају и изводе осуђене на смрт да их по војводином наређењу стријељају, а осуђени чекају да их поведу на стратиште, у сами расвит пјевају птице.

„Из баште преко затворског зида чу се птичји цвркулт, изазовно жив и лијеп, скоро разметљив, и скрену на себе пажњу осуђених људи. Лако, лепетаво весеље живота који не жали за онима што одлазе, који то не зна, коме то не смета да земљу кити и сунце хвали љепотом звучних плетњи и чипака...

У пукотинама између облака гасиле су се звијезде. Свитало је и тада – за плећима планине, умекшани даљином чуше се плотуни”.¹³

Како се види, сва три описа су функционална и симболична, као и сан који Тадија Чемеркић прича у затворском дворишту, док чекају да их поведу на стријељање о томе како је сањао „да се пење уз брдељак” и убија двије змије, од којих задња цикну да му уши пробије.

Страхоте грађанског рата у Црној Гори остале су изван фокуса писца „ратника” и нијесу нашле мјеста у овом роману. Поготову су изостала недјела која су чинили комунисти, а што је сасвим разумљиво с обзиром на чињеницу да је писац био убијеђени револуционар, партизан и робијаш у колашинском затвору. Сукоб четника и партизана „мрачног и студеног јесењег дана 1941, када је у исто гробље сахрањено осам партизана и један четник”, само је успутно поменут.

¹² Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 10,

¹³ Михаило Лалић, Цитирано дјело, страна 74.

Идеолошка заслијепљеност, али и чињеница да је роман објављен непосредно после рата, у жеку комунистичких прогона и злочина на Голом отоку, писцу нијесу дозволили да уђе међу четнике, да у четнику нађе човека, јунака и мученика, као што је то знао, смио и умио Михаил Шолохов у *Тихом Дону*. Лалић није у овом роману схватио погубни усуд народа чији се синови боре међу собом, убијају један другог и тако уништавају свој народ. То је један од најкрупнијих недостатака овога романа, па, можда, и цијелог Лалићевог дјела.

Вук ЦЕРОВИЧ

РОМАН ЗАМЕДЛЕННОГО ДЕЙСТВИЯ

Резюме

Свадьба первый роман Михаила Лалича, в котором узнаём зрелого писателя. Это роман о тюрьме и арестантах. Действие романа замедленное, ибо Михаилу Лаличу прежде художник атмосферы, чем писатель акционного действия.

Печатание этого романа обозначило перелом в югославской литературе, вход её в интегральный реализм, как это литературное направление называл Лалич.

Уже в этом романе этот писатель проявил чрезвычайную литературную одарённость, смысл за деталь, мощь картины, оригинальный стиль, хорошее знание психологии арестанта.

